

Særlige behov i skolen – En undersøgelse af forståelse, opdeling, organisering omkring og imødekommelse af særlige behov i skolen

Hovedresultater

Hovedresultater

Hovedformålet med denne udgivelse er at undersøge, hvordan særlige behov i skolen kan forstås, samt at belyse, hvordan man i kommuner, hos Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR) og på skolerne kategoriserer og organiserer sig omkring elever med særlige behov, når man arbejder med at imødekomme deres støttebehov. Baggrunden for undersøgelsen skal bl.a. ses i det forhold, at segregeringen fra almenskolen til specialundervisningstilbud er steget markant over de seneste år, og at flere børn vurderes at have behov for støtte inden for almenskolens rammer. Ligeledes er antallet af børn, som henvises til Pædagogisk Psykologisk Vurdering (PPV) og videre til psykiatrisk udredning, og som her modtager en eller flere diagnoser, steget markant over de seneste år. Der eksisterer en uklar sammenhæng mellem disse tendenser samt et uklart forhold mellem diagnoser og særlige støttebehov i skolen. Med denne undersøgelse ønsker vi at belyse disse komplekse forhold og sammenhænge. For at indfri disse formål har vi gennemført en række analyser, hvor vi nedenfor vil fremhæve centrale hovedresultater.

Denne publikation er undersøgelsens hovedrapport, og dens primære målgrupper er beslutningstagere på nationalt og kommunalt niveau samt Børne- og Undervisningsministeriet. Den vil blive efterfulgt af en række praksisrettede publikationer, som belyser, hvordan det pædagogiske og didaktiske arbejde med at imødekomme elevernes støttebehov kan gribes an i praksis, og som har til formål at informere og inspirere praksis på skoler og i specialundervisningstilbud.

Hvad siger forskningen? En litteraturgennemgang i forhold til forskellige tilgange til forståelse og opdeling af særlige behov

Rapportens kapitel 2 består af en gennemgang af den internationale forskningslitteratur i forhold til forståelser af børns særlige behov.

- En central konklusion fra gennemgangen af den internationale litteratur er, at der ikke findes én entydig og bredt anerkendt fælles definition og afgrænsning af særlige behov.
- Det gælder, både når man ser på den internationale forskning, og når man ser på tværs af forskellige landes opdelingsnøgler og juridiske rammer omkring særlige behov i skolen.
- Ligeledes foreligger der ikke et stærkt og entydigt redskab til opdeling af særlige behov, hverken i forskellige typer eller på en skala i forhold til sværhedsgrad, men der foreligger flere temmelig forskellige tilgange til dette.

En række grundlæggende skillelinjer mellem forskelligartede forståelser af særlige behov aftegner sig på tværs af litteraturen. På den ene side findes en række tilgange, som primært betoner individuelle forhold hos det enkelte barn og fx benævnes kategoriske eller medicinske perspektiver på særlige behov. Her sammenfattes børns særlige behov typisk i en række bestemte kategorier, fx specifikke diagnoser fra sundhedssystemet såsom eksempelvis ADHD eller Autismespektrumforstyrrelse (ASF). På den anden side findes en række tilgange, som tillige inddrager miljøets beskaffenhed og eventuelle miljørelaterede begrænsninger for individernes deltagesmuligheder. Disse tilgange benævnes typisk som sociale, samfundsmæssige, kontekstuelle eller relationelle perspektiver på særlige behov. Her ser man altså typisk både på individuelle forhold hos det enkelte barn og søger også at inddrage skolekonteksten i forståelsen af det særlige behov. Det særlige behov ses i disse tilgange dermed også i højere grad som noget, der består i en *uoverensstemmelse* mellem barnets behov og skolemiljøets indretning og støttemuligheder, og problemstillingen lokaliseres derfor ikke kun hos det enkelte barn.

Boks 1 Lokalisering af det særlige behov i hhv. den medicinske og den kontekstuelle model

En række af de inkluderede studier peger på, at de to modeller for særlige behov, som ofte benævnes som hhv. den medicinske og den kontekstuelle model, adskiller sig fra hinanden i måden at anskue, hvor "problemet" i forhold til elevens udfordringer i en skolekontekst befinder sig.

Følger man **den medicinske models** logik, har problemstillinger afsæt i individuelle kapaciteter, fx afvigelser fra normaludvikling eller lav grad af udvikling af selvkontrol, evne til at overskue og organisere etc. Problemet anskues dermed i overvejende grad som iboende eleven, som derfor tilbydes kompenserende støtte, der tager udgangspunkt i elevens mangler eller udfordringer. Inden for denne model anskues disse udfordringer typisk som noget, der kan måles og angives præcist, ofte med en række talværdier, og som i mange tilfælde kan sammenfattes i en eller flere specifikke diagnoser.

Følger man **den kontekstuelle models** logik, findes "problemet" i elevens omgivelser eller, mere præcist, i *sammenhængen* mellem elevens individuelle kapacitet og omgivelsernes støttemuligheder og indretning. Støttende foranstaltninger handler dermed i højere grad om at justere omgivelserne og fjerne forhindringer for deltagelse. Inden for den kontekstuelle model kan der dog også være tale om et både-og, dvs. man vil ofte søge løsninger, som både adresserer elevernes kapacitet og fx mestringsstrategier såvel som læringsmiljøets beskaffenhed og støttemuligheder.

Risici ved de to modeller

En række studier peger på, at de kategoriske eller medicinske modeller med en forholdsvis tæt sammenkobling af individfokuserede kategorier, såsom fx psykiatriske diagnoser og støttetildeling, indebærer flere risici. Dels peger studierne på en risiko for mindre anvendelighed set fra et pædagogisk/didaktisk perspektiv, dvs. at de psykiatriske diagnoser kun til en vis grad og med visse begrænsninger kan danne afsæt for overvejelser om, hvordan skolemiljøet bør indrettes for bedre at imødekomme elevens støttebehov. Dels peger studier på, at sammenkoblingen mellem diagnoser og støttetildeling/skoleøkonomi kan skabe uhensigtsmæssige incitament i skolesystemet og/eller blandt forældre til at få børn diagnosticeret. Dette opstår på grund af de afledte rettighedsmæssige og/eller økonomiske fordele, der er forbundet med en diagnose, når støttetildelingen er struktureret på denne vis.

Omvendt er de indbyggede risici i den kontekstuelle eller sociale model, at man risikerer at overbetone miljøets beskaffenhed og dermed at overse omfattende individuelle udfordringer hos den enkelte elev. Hvis enhver udfordring ansues som noget, der alene handler om at fokusere på og tilpasse læringsmiljøet, kan der være en risiko for, at individuelle vanskeligheder i for lav grad undersøges, typologiseres og beskrives med henblik på at sætte ind med støtte målrettet det enkelte individ.

De nordiske lande har ikke i udgangspunktet en sammenkobling mellem psykiatriske diagnoser og støttetildeling

Litteraturundersøgelsen finder også en række studier, som peger på, at i de nordiske landes skolesystemer tilsiger de juridiske rammer ikke, at en diagnose direkte lægges til grund ved støttetildeling, men at det i stedet afgøres af en faglig vurdering af det særlige undervisningsmæssige behov. Denne type af vurdering åbner op for at inddrage skolekonteksten i vurderingen. Imidlertid peger en række studier på, at der i praksis kan ske en glidning mod fokusering på rent individuelle forhold i forhold til vurdering af støttebehov og ved tildeling af støtte.

Hvordan vurderer man i praksis et særligt behov i Danmark? Casestudier af PPR's arbejde med PPV'er

Rapportens kapitel 3 består af en undersøgelse af, hvordan kommunernes PPR vurderer elevens særlige behov, herunder specialundervisningsbehov. I en dansk skolesammenhæng er det kommunernes PPR, som skal gennemføre en PPV af elevens særlige behov, herunder specialundervisningsbehov, og som skal udpege forslag til ordning af den specialpædagogiske støtte.

Vurdering af et særligt behov i PPV'erne betoner i overvejende grad individuelle forhold

Undersøgelsen af PPR's arbejde med PPV viser, at vurderingen af særlige behov i praksis i overvejende grad fokuserer på individuelle forhold hos det enkelte barn og i mindre grad inddrager skolekontekstens beskaffenhed (fx den pædagogiske tilgang eller graden af tilpasning af læringsmiljøet til elevens behov) i vurderingen.

PPR's redskaber fokuserer i overvejende grad på individuelle forhold

Analysen peger på, at dette skyldes flere forhold. Dels er det individualiserende fokus bygget ind i mange af de redskaber, som PPR benytter i udredning og beskrivelse af problemstillingerne (psykometriske test, udviklingsbeskrivelser og rating scales). Mange af disse redskaber er sammenlignelige med eller er de samme, som anvendes i den regionale børne- og ungdomspsykiatri, og er ofte bygget op omkring et diagnostisk vokabular. Analysen peger også på, at PPV'erne ofte gennemføres uden observation af læringsmiljøet i klassen, hvilket yderligere kan bidrage til, at problemstillingerne fremstår som udfordringer hos de enkelte børn. Endelig peger analysen på, at der er tilfælde af, at PPR-medarbejderne undlader at beskrive uensigtsmæssige forhold ved lærernes praksis af hensyn til samarbejdsrelationen på de skoler, som PPR betjener.

De juridiske rammer omkring vurderingerne bidrager til et individualiserende fokus

Ifølge flere af de interviewede PPR-medarbejdere bidrager de juridiske rammer omkring vurderingen af særlige behov ligeledes til et individfokus i undersøgelsen af særlige behov. Medarbejderne peger således på, at PPV'en ifølge lovgrundlaget skal undersøge og vurdere et individuelt barns særlige behov.

Rapportens sammenfattende og fremadskuende kapitel 8 fremsætter en række refleksioner og perspektiver på, hvordan man kunne styrke, at PPV'erne i højere grad inddrager læringsmiljøet i vurderingen, der hvor dette er relevant.

Hvordan opdeler kommuner og skoler særlige behov i en række grupper?

Undersøgelsens kapitel 4 belyser gennem en række casestudier og interviews, hvordan danske kommuner opdeler deres tilbud til elever med særlige behov, og hvilke problemforståelser der er indlejret i de kategoriseringer, man benytter sig af. Desuden udfolder kapitlet en analyse af, hvilke fordele og ulemper der ifølge de del-

tagende kommunale chefer og skoleledere er forbundet med de forskellige organisatoriske opdelingsnøgler. Organiseringen og opdelingen af specialundervisningstilbud er et valg, som kommunerne selvstændigt kan træffe, under hensyntagen til en række kommunespecifikke forhold såsom kommunestørrelse, geografiske afstande, antal skoler etc. Der er således et væsentligt spillerum for den enkelte kommune, i forhold til hvordan man vil opdele specialundervisningsområdet, herunder hvilke kategorier og benævnelser man anvender her.

Diagnoser spiller en central rolle i mange kommuners opdeling af elever med særlige behov, hvilket medfører både muligheder og udfordringer

En fremtrædende konklusion er, at diagnoser og diagnoselignende kategorier spiller en fremtrædende rolle i opdelingen af tilbudsviften i en stor andel af de danske kommuner. Fordelene består ifølge de deltagende kommunale chefer og skoleledere i en bred genkendelighed i forhold til kategorierne, en håndterbar nøgle ved visitationsbeslutninger og et grundlag for en form for specialisering af støtteindsatserne, når diagnoserne danner afsæt for en arbejdsdeling mellem tilbuddene. Ulemperne er, at det ifølge de deltagende chefer og ledere er udbredt blandt forældre, at det følges med en forventning om støttetildeling, når deres barn diagnosticeres, samt en forestilling blandt nogle fagprofessionelle om, at de diagnosticerede børn hører hjemme i specialundervisningstilbuddene. Dertil kommer en problemstilling, som består i, at de mest udbredte psykiatriske diagnoser blandt børn og unge er brede og multidimensionale og kun på et overordnet niveau kan sige noget om det skolemiljø, som barnet har brug for, og at det derfor også er tilfældet, at børn med samme diagnose kan have forskellige særlige undervisningsmæssige behov.

Opdeling i hovedtyper af udfordringer medfører en mulighed for mere samlede tilbud, men kan risikere at lede til meget sammensatte grupper og kompetenceudfordringer i specialundervisningstilbuddene

En række kommuner opdeler deres specialundervisningstilbud efter hovedtyper af udfordringer og sammensætter dermed elever med behov for et specialundervisningstilbud i nogle lidt mere overordnede og sammensatte grupper.

En fordel ved dette er ifølge de deltagende chefer og ledere, at det åbner mulighed for nogle mere samlede tilbud, fx beliggende på de enkelte skoler, frem for at have en række af separate diagnoseopdelte tilbud. Ligeledes fremhæves det som en fordel, at man ved visitation bedre kan tage afsæt i nogle bredere typologiseringer af udfordringer, som eleverne har, og dermed samle elever, som har brug for noget af det samme i forhold til skoleorganisering og pædagogik/didaktik. Endelig fremhæves det som en fordel, at man ved at samle i bredere enheder bedre kan tage højde for, at elever med samme diagnose kan have forskelligt behov for støtte.

I forhold til ulemper ved en opdeling i hovedtyper af udfordringer fremhæves det, at det kan stille børn og familier i en vanskelig situation, hvis PPR og skolesystemet alene bevæger sig væk fra at pege elever i retning af psykiatrisk udredning og diagnosticering som en del af processerne omkring støttetildeling, hvis fx social-/familieområdet fortsat sammenkobler diagnoser med visse ydelser. Endelig udpeges det som en problemstilling, at grupperingen i hovedtyper af udfordringer kan risikere at lede til for bredt sammensatte grupper på fx den enkelte skole, hvor spredningen mellem elever bliver for stor, eller hvor eleverne kan risikere at påvirke hinanden i negativ retning. Den bredere sammensætning af problemstillinger kan også lede til kompetenceudfordringer hos medarbejderne, idet de i mange tilfælde vil skulle dække flere forskelligartede problematikker i det enkelte tilbud.

De miljøfokuserede opdelingsnøgler kan forskyde fokus til almenmiljøet, men stiller større krav til organisering, økonomi og kompetencer i almenmiljøet

Nogle kommuner opdeler deres række af specialundervisningstilbud ud fra miljøets beskaffenhed frem for ud fra elevernes karakteristika. Dette har den fordel, at man i højere grad vender blikket mod læringsmiljøet og ser på, hvilke tilpasninger der er brug for med henblik på bedre at kunne imødekomme behovene hos børnene. Dette kan medføre en højere grad af fællesskabsbaserede indsatser rettet mod en større gruppe eller mod hele klasser i almenmiljøet, frem for at indsatserne i høj grad rettes mod enkeltelever. Det betyder også ofte, at flere ressourcer anvendes i almenklasserne (fx til tolærertimer) frem for at gå til segregerede specialundervisningstilbud. Endelig fremhæves det, at det er en fordel, at man med denne opdeling i mindre grad anskuer børnene som bærere af udfordringerne, og at diagnoserne kommer til at spille en mindre rolle i forhold til støttetildeling, idet man søger at vægtlægge en mere lokal tildeling på den enkelte skole målrettet grupper eller klasser. I forhold til ulemper fremhæves en risiko for en meget sammensat elevgruppe, hvor der kan være risiko for, at eleverne påvirker hinanden negativt. Ligeledes kan der være risiko for, at lærere og pædagoger vil opleve at mangle de fornødne kompetencer, når elevgruppen på skolen bliver mere sammensat. Opdelingsmåden stiller dermed større krav til almenskolens organisering og kompetencer, og disse forhold kan kræve tid og investering at få etableret.

En kompleks afvejning af flere hensyn ligger til grund

Samlet peger analysen ikke på, at der er én opdelingsnøgle, som i sig selv i alle tilfælde er bedre end de andre, men at valget beror på en kompleks afvejning af en række hensyn og bør være orienteret efter de lokale forhold samt styret af en samlet skolepolitisk og strategisk overvejelse af, hvilken udvikling man på lang sigt ønsker for skole- og specialundervisningsområdet. Alle tre opdelingsnøgler indebærer en risiko for, at elevgruppen bliver for sammensat i forhold til de særlige behov, om end på forskellig vis.

Tabel 1 Fordele og ulemper ved kommunernes opdelinger

Diagnosebaseret	Hovedtypebaseret	Miljøbaseret
<p><u>Fordele:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bred genkendelighed • Grundlag for arbejdsdeling 	<p><u>Fordele:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Mere samlede tilbud • Lettere visitation i forhold til elever, som har sammensatte udfordringer 	<p><u>Fordele:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Forskyder fokus til miljøet • Større fokus på fællesskabsfokuserede indsatser i almenmiljøet
<p><u>Ulemper:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Forventning om sammenkobling mellem diagnose og tilbud • Mindre anvendelig i forhold til pædagogik 	<p><u>Ulemper:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kan stille barn/familie vanskeligt, hvis diagnoser forudsættes andetsteds • Risiko for meget sammensatte grupper 	<p><u>Ulemper:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Risiko for meget sammensatte grupper • Risiko for manglende kompetencer og organiseringer

Kilde: VIVE.

Elevers behov for støtte i en skolesammenhæng

Undersøgelsen har udfoldet, at elevers særlige behov forstås på flere forskellige måder, og hvor forskellige dimensioner vægtlægges. Som det allerede er påpeget, er der visse begrænsninger ved fx diagnosernes relevans i en pædagogisk og didaktisk sammenhæng. Derfor konstruerer undersøgelsens kapitel 5 et bud på, hvordan elevers særlige behov kan forstås med afsæt i den måde, hvorpå de særlige behov for støtte kommer til udtryk i en skolesammenhæng. Denne opdelingsnøgle danner afsæt for en spørgeskemaundersøgelse blandt klasse-/kontaktlærere på 3., 6. og 9. klassetrin på skolerne i 14 kommuner. Disse klassetrin er udvalgt for at kunne sammenholde fordelingerne af særlige behov i indskoling, mellemtrin og udskoling samt for at kunne se på udviklingen op gennem klasserækkerne. Spørgeskemaundersøgelsen blev gennemført i foråret 2024 med besvarelser fra 585 lærere fra 153 skoler fordelt på 14 forskellige kommuner. Kommunerne er udvalgt, så de med hensyn til segregeringsgrad, geografisk placering og socioøkonomiske karakteristika er repræsentative for alle kommuner i Danmark.

En større andel af eleverne i indskoling har behov for støtte i skolen

Resultaterne viser, at:

- 23,4 % af eleverne i 3., 6. og 9. klasse vurderes at have et særligt behov for støtte i almenskolen i 2024.
- Støttebehovet er lidt større i 3. klasse, hvor 25 % af eleverne vurderes at have et støttebehov, mens det er lidt lavere i 9. klasse (20,7 %).

Hypptigt forekommende støttebehov er bl.a. et særligt behov for hjælp til at overskue og organisere opgaver, til faglig deltagelse, til læsning og skrivning, til at fastholde koncentrationen om undervisningen samt til at blive en aktiv del af gruppearbejde. Eleverne har sjældnere et støttebehov i forhold til at håndtere vrede/udadreagerende adfærd, at fastholde skolegangen eller i forhold til at undgå social eller faglig tilbagetrækning.

Lærerne har gennemgående positive vurderinger af egne kompetencer og skolens rammer i forhold til de mest udbredte særlige behov i skolen

Et positivt fund er, at de mest udbredte støttebehov samtidig er de støttebehov, hvor lærerne vurderer, at de selv har de stærkeste kompetencer. Ligeledes er det også disse støttebehov, hvor lærerne i højest grad vurderer, at den samlede medarbejdergruppe på skolen har gode kompetencer, og at skolen har gode rammer til at kunne arbejde med imødekommelsen af disse støttebehov. Dette skal formentlig ses i det forhold, at der her er tale om undervisningsrelaterede støttebehov (fx hjælp til at overskue og organisere opgaver), som for mange lærere vil være en del af deres almene didaktiske faglighed.

Lærerne vurderer, at de mangler kompetencer og rammer i forhold til udfordringer, som kommer til udtryk gennem udadreagerende adfærd og stort fravær

Omvendt er der en højere andel af lærerne, som vurderer, at de selv og personalegruppen mangler kompetencer i forhold til en række mindre hyppigt forekommende behov for støtte. Det gælder bl.a. særlige behov, som kommer til udtryk gennem vrede/udadreagerende adfærd, stort fravær og social eller faglig tilbagetrækning. Her er der også flest lærere, som peger på, at skolen har mindre gode rammer i forhold til arbejdet med at imødekomme disse støttebehov. Dette skal formentlig ses i det forhold, at der her er tale om støttebehov, som for mange lærere kun i mindre grad er en del af deres grundfaglighed fra læreruddannelsen, og hvor der ligeledes er tale om støttebehov, som det i mange tilfælde er vanskeligt at arbejde med inden for en almenklassens rammer.

Overordnet set tegner lærernes besvarelser et billede af, at der i en del tilfælde i skolen ikke er de bedste rammer for at imødekomme de forskellige typer af støttebehov hos eleverne. Resultaterne peger dermed på, at det er vigtigt både at have de rette kompetencer i personalegruppen såvel som de rette organisatoriske rammer (fx tid, et tilstrækkeligt antal medarbejdere, hensigtsmæssige lokaler og hjælpemidler) i forhold til at kunne imødekomme støttebehovene hos flere elever i skolen.

Elevs og forældres perspektiver på deltagelsesmuligheder, udfordringer og støttebehov

Undersøgelsens kapitel 6 belyser elevs og forældres perspektiver på en række forhold omkring udredning, støttetildeling og organiseringen af støtten.

Forældre og børn oplever, at det kan være en langvarig proces at få den rette støtte

Et centralt resultat fra de gennemførte interviews med børn og forældre er, at det er en forholdsvis udbredt oplevelse, at det kan tage lang tid at få den rette støtte i skolen. Flere fortæller om langvarige afklaringsprocesser og tidskrævende udredningsprocesser.

Elevsammensætningen er central i støttetilbuddene

Interviewene med børn og forældre peger også på, at elevsammensætningen på flere måder spiller en afgørende rolle. Flere peger på gode såvel som mindre gode oplevelser med elevsammensætningen. Nogle elever fremhæver som noget positivt, hvordan de oplever at føle sig mindre forkerte, når de går i en klasse, hvor eleverne har mange forskellige slags støttebehov, og at der kan være et stærkt fællesskab i klasserne. I forhold til mindre positive perspektiver drejer det sig bl.a. om erfaringer med negativ påvirkning eleverne imellem, hvor der fx kan opstå et forstyrrende miljø i klassen.

En udbredt opfattelse af, at støttetildeling forudsætter en diagnose

Interviewene med forældrene peger på, at det er en udbredt opfattelse blandt forældre til børn med særlige støttebehov, at skolesystemet forudsætter en psykiatrisk diagnose, før der bevilges støtte. Ifølge lovgivningen er dette ikke tilfældet, idet støttetildelingen afhænger af en vurdering af det særlige undervisningsmæssige behov. Ikke desto mindre er det centralt at være bevidst om, at en sådan opfattelse findes. De gennemførte interviews med de kommunale forvaltninger peger dog også på, at nogle kommuner faktisk har en praksis, der til en vis grad er organiseret på en måde, hvor nogle støttetilbud meget sjældent tildeles, medmindre der er en diagnosticeret problemstilling, hvilket peger på, at forældrenes opfattelse ikke i alle tilfælde er helt forkert.

- Resultaterne peger på, at det set fra et børne- og forældreperspektiv kunne være en klar fordel, hvis mulighederne for hurtigere at sætte ind med støtte i skolen forbedres.
- Set fra et børne- og forældreperspektiv er elevsammensætningen central og kan på den positive side danne grundlag for kammeratskaber, interessefællesskaber og et positivt miljø. Omvendt kan sammensætningen også afstedkomme et forstyrrende skolemiljø.
- Det er en udbredt opfattelse blandt forældre til børn med særlige støttebehov, at skolesystemet forudsætter en psykiatrisk diagnose, førend der bevilges støtte. Dette kan afstedkomme en efterspørgsel efter psykiatrisk udredning, hvis man ikke oplever, at ens barns støttebehov bliver imødekommet i skolen.

Hvad viser forskningen? Forståelsen af elevers særlige behov i undersøgelser af pædagogik og didaktik

I undersøgelsens kapitel 7 afrapporterer vi en litteraturkortlægning af den internationale forskningslitteratur af studier omhandlende pædagogik og didaktik i forhold til imødekommelse af elevers behov for støtte i en skolesammenhæng. Her har vi især fokus på at undersøge, hvordan særlige behov forstås i denne litteraturmængde.

To hovedperspektiver går igen i litteraturen

Samstemmende med litteratursøgningen i undersøgelsens kapitel 2 finder vi to hovedperspektiver i studierne, der handler om indsatser i forhold til imødekommelse af særlige støttebehov i skolen:

- Et *individfokuseret/kompenserende perspektiv*, herunder et stort antal studier med psykiatriske diagnoser som afsæt. Det drejer sig om studier af en række pædagogisk-didaktiske strategier målrettet bl.a.:
 - elever diagnosticeret med ASF

- elever diagnosticeret med ADHD
 - elever med socio-emotionelle udfordringer, herunder udadreagerende adfærd.
- Et *kontekst-fokuseret perspektiv*, hvor hovedspørgsmålet er, hvordan rammer og tilgange bedst kan tilpasses i forhold til elevernes behov. Det gælder fx studier af arbejdet med "the student-environment-fit", og hvor problemstillinger i skolen anskues som et "mismatch" mellem elevers forudsætninger og miljøets strukturering. Det drejer sig om studier af pædagogisk-didaktiske strategier målrettet eller med afsæt i bl.a.:
- at fremme social accept fra klassekammerater
 - ressourcefokuseret tilgang
 - undervisningsdifferentiering.
- Litteraturstudiet finder også en række studier, som belyser både-og-tilgange, dvs. hvor de pædagogiske og didaktiske strategier og indsatser både er rettet mod tilpasning af miljøet (fx tilpasning af undervisningstilgange og/eller strukturelle forhold såsom antal voksne til stede i lokalet), og som samtidig rummer individfokuserede elementer (fx kognitivt rettet arbejde med elevernes mestringsstrategier og/eller sociale færdigheder).

Centrale konklusioner og videre perspektiver

Undersøgelsens kapitel 8 indeholder de samlede vurderinger og fremadrettede perspektiver. Samlet set udpeger undersøgelsen især tre forhold, som vi vurderer er af central betydning for, hvordan særlige behov forstås, undersøges og søges imødekommet i det danske skolesystem, og som det dermed også vil være relevant at adressere, hvis man ønsker at arbejde med og eventuelt ændre på disse forhold.

Det forholdsvis entydige individfokus i den juridiske forståelse af særlige behov kunne forandres

I overvejende grad fremgår det af lovgivningen i dag (herunder i den centrale passage i folkeskolelovens § 3), at det er individuelle børn, som kan have behov for støtte, som kan få behovet vurderet, og som kan modtage specialundervisning og specialpædagogisk bistand. De interviewede PPR-medarbejdere peger på, at dette medfører, at det i altovervejende grad derfor også er det enkelte individuelle barn, man ser på og vurderer støttebehovet i forhold til. Det medfører også, at skolemiljøets beskaffenhed (herunder om det er dårligt tilpasset til elevernes behov) ikke nødvendigvis indgår.

- Undersøgelsen peger på, at man kunne overveje, om den overordnede passage i lovgivningen kan formuleres på en måde, som i højere grad og mere eksplicit indeholder et fokus på skolemiljøet, hvilket også ville flugte med en mere relationel forståelse af udfordringer i skolen (jf. FN's handicapkonvention, Salamanca-erklæringen mv.). Hvis man vil arbejde i denne retning, er det dog centralt, at det sker, uden at det individuelle hensyn falder ud.
- Undersøgelsen udfolder desuden en række forslag, eksempler og overvejelser i forhold til, hvordan man samstemmende med en mere miljøfokuseret forståelse af særlige behov i lovgivningen også kunne forandre de tilsvarende rammesættende paragraffer omkring vurderingen af særlige behov for støtte samt afgrænsningen af specialundervisning.

Der kunne udvikles en række indholds- og proceskrav til PPV'erne, som i højere grad sikrer, at skolemiljøet inddrages

Som analysen af PPR's udarbejdelse af PPV peger på, er der en tydelig tendens i retning af, at PPR i mange tilfælde ikke vælger at inddrage læringsmiljøet i problemforståelse og anbefalinger. Hvis man i overvejende grad undlader at undersøge og beskrive aspekter relateret til skolemiljøet i udredningen af problemstillingerne, medfører det en uhensigtsmæssig risiko for, at problemerne forstås som *barnets* problemer – også der, hvor et ikke-tilpasset eller på anden vis uhensigtsmæssigt læringsmiljø helt eller delvist ligger til grund for eller har væsentlig indvirkning på udfordringerne i skolen.

Ligeledes peger undersøgelsens analyser på, at når udfordringerne beskrives som at have afsæt i det enkelte barns manglende kapacitet, funktionsniveau eller udvikling, så medfører det også en fokusering på individrettede løsninger. Analysen peger bl.a. på, at diagnostiske kriterier og test-/rating scale-redskaber, som også hyppigt anvendes i børne- og ungdomspsykiatrien, i vidt omfang bringes i anvendelse af PPR, og når disse redskabers detaljerede beskrivelser af individuelle forhold hos barnet i mange tilfælde i overvejende grad står alene, bidrager det til at vende blikket bort fra skolen, lærerne, pædagogerne, det sociale fællesskab mv. i forhold til problemforståelse og handlingsveje.

- Med afsæt i analysen kunne det være centralt at overveje, om man kunne understøtte, at PPR i højere grad og mere systematisk inddrager vurderinger og anbefalinger i forhold til skolemiljøet, når der udarbejdes PPV. Afdækningen af den internationale litteratur inddrager studier, som har undersøgt strukturerede redskaber, som inddrager miljøet i sådanne vurderinger, fx WHO's International Classification of Functioning, Disability and Health for Children and Youth (ICF-CY). Studier af implementeringen af et sådant redskab peger på, at det kan medføre mere nuancerede problemforståelser med en højere grad af kontekstsensitivitet, sammenlignet med hvis man kun anvender de traditionelle individfokuserede test og rating scales.

Hvis man vil understøtte brugen af noget tilsvarende i en dansk kontekst, vil det dog være nødvendigt at tilpasse det til danske forhold. Ligeledes skal man også være opmærksom på, at de danske kommuner står forskellige steder i forhold til denne type redskaber. Således er der en række kommuner, som over en længere årrække har erfaringer med elementer af kontekstinddragende redskaber i forhold til afdækning af problemstillinger i skolen såsom fx LP-modellen (Læringsmiljø og Pædagogisk analyse).

Kommuners, PPR's og skolers kategoriseringer af og organiseringer omkring særlige behov bør overvejes grundigt

En konklusion er, at diagnoser fylder særdeles meget i mange kommuners og skolers opdeling af elever med særlige behov i grupper, og at dette er forbundet med en række udfordringer. Analysen af forældreinterviews peger på, at udfordringerne bl.a. består i, at mange forældre har en oplevelse af, at skolesystemet fordrer, at et barn er udredt og diagnosticeret, førend der kan ydes støtte, hvilket en gennemgående diagnoseopdeling af specialundervisningstilbuddene kan understøtte. Det er imidlertid ikke tilfældet ifølge lovgivningen, at der er en sådan sammenkobling mellem diagnose og støttetildeling, idet støttetildelingen beror på en vurdering af det særlige undervisningsmæssige behov – uanset diagnose eller ej.

- Som et fremadrettet perspektiv til kommuner og skoler kan det på baggrund af analysen være værd på kommunalt og skoleniveau at genbesøge eller genoverveje, hvordan man opdeler sine tilbud, og hvad denne logik tilsiger i forhold til problemforståelse og forestillinger om tildelingsprocessen. Undersøgelsen inddrager forskellige organisatoriske niveauer på tværs af kommune og skole, og analyserne peger også på, at de forskellige niveauer hænger sammen. Arbejder man fx ud fra stærkt individfokuserede forståelser af særlige behov, hænger dette også ofte sammen med individrettede organiseringer og individrettede støttetiltag, og derved kan fokuset på fællesskabet og miljøet hurtigt mindskes betragteligt. Derfor vil det være centralt at gå på tværs af de forskellige delelementer, hvis man som kommunalt skolesystem ønsker at genbesøge og genoverveje, hvordan man har organiseret sig, og hvilke grundlæggende forståelser af problemstillinger og løsninger der er indlejret heri.

Undersøgelsen af, hvor udbredte de særlige behov er i en dansk skolesammenhæng, viser, at lærerne på 3., 6. og 9. klassetrin vurderer, at 23,4 % af eleverne har et særligt behov for støtte. Med visse forbehold kan dette tal sammenlignes med tidligere undersøgelsers resultater, hvilket indikerer, at der over tid er en stigning i andelen af elever i almenskolen, som har behov for støtte. Dette fund er centralt og peger på, at det er nødvendigt at løfte almenskolens kapacitet til at imødekomme elevers behov for støtte.

Endelig er det også centrale fund fra undersøgelsen, at flest elever har behov for støtte i forhold til at overskue og organisere opgaver samt støtte i forhold til faglig deltagelse – men det er samtidig særlige behov, hvor mange lærere selv vurderer, at de i meget høj grad eller i høj grad har gode kompetencer, samt at skolen har gode rammer til at imødekomme disse behov. Omvendt er der færrest elever, som har behov for støtte i forhold til at fastholde deres skolegang (fx elever med stort fravær relateret til mistrivsel), eller hvor problemerne kommer til udtryk som udadreagerende adfærd – men her er der til gengæld tale om udfordringer, hvor lærerne selv vurderer, at de i mindst grad har kompetencer, og hvor skolen i mindst grad har rammerne til at imødekomme disse behov. Her kan det være centralt at overveje, hvordan man kan fremme organiseringer og kompetencer til i højere grad at imødekomme disse støttebehov.

Undersøgelsen bidrager på denne måde med central, ny viden, som kan hjælpe til at fokusere på bestemte aspekter af støttebehov, og peger desuden på det centrale i både at afsøge løsningsmuligheder, som omhandler kompetencer, og som omhandler skolernes rammer. Det kunne være en fordel at igangsætte udviklingsarbejde i retning af at udvikle og modne metoder, tilgange og organiseringsformer, som kan imødekomme støttebehovene hos disse elever i større grad end i dag.

Fakta om undersøgelsens metoder og datagrundlag

Denne undersøgelse bygger på følgende datakilder:

- To litteraturstudier af den internationale forskningslitteratur
- En spørgeskemaundersøgelse blandt klasse-/kontaktlærere på 3., 6. og 9. klassetrin i folkeskoler i 14 kommuner
- Kvalitative interviews med kommunale skolechefer og PPR-ledere samt PPR-medarbejdere i 6 kommuner
- Kvalitative interviews med skoleledere, lærere og pædagoger, forældre og elever på 11 skoler på tværs af 6 kommuner
- Kvalitative interviews med centrale interessenter inden for skoleområdet samt faglige eksperter.

Data og metoder er beskrevet mere udførligt i rapportens afsnit 9.1-9.3.

Hovedresultater: Særlige behov i skolen – En undersøgelse af forståelse, opdeling, organisering omkring og imødekommelse af særlige behov i skolen

VIVE/2024

HR_302783